

DEN NYE ANMELDERREDAKTION

Det foreliggende nummer er det første, hvor anmeldelsesdelen er sammensat af den nye anmelderredaktion. Efter lang og tro tjeneste trådte den tidligere anmelderredaktion tilbage i vinter, og er nu blevet erstattet af et komplet nyt hold bestående af fire redaktører. Det er bredt sammensat og parat til at tage fat på opgaverne. Vi vil gerne benytte dette første nummer til at give en kort præsentation af de nye folk.

Thomas Wegener Friis er forskningsadjunkt på Syddansk Universitet og netværkskoordinator på Center for Koldkrigsforskning. Han er ph.d. i historie og har i gennem flere år særligt forsket i DDR's historie og i efterretningshistorie. Han har i flere år været medlem af SFAHs bestyrelse.

Poul-Henrik Jensen er journalist og sekretariatsleder på DJBFA (Danske sangskrivere og komponister). Han er en aktiv foredragsholder med formidling af emner omkring kulturkamp, besættelsestiden med særlig vægt på DKP, biografier og Danmark under den kolde krig. Han er desuden næstformand i Hørslev-Stutthoff foreningen.

Chris Holmsted Larsen har læst historie og Afrikastudier ved Universiteterne i Lancaster og København, hvor han afsluttede sine studier i 2006 med en mag.art.-afhandling om DKP og Vietnamkrigen. Han er i øjeblikket ansat som forskningsmedarbejder i PET-kommissionen.

Svend Rybner er historiker og har blandt andet arbejdet som arkivar på ABA.

Han har særlig arbejdet med spansk historie og med Kommunisme-forskning, og arbejder for tiden med emnet Komintern, nordisk kommunisme og Den Spanske Borgerkrig. Han har siden 2002 deltaget i det nordiske forskningsprojekt, Norcom: Nordic Communism 1917-1990.

DDR og Norden

Thomas Wegener Friis og Andreas Linderoth (red.): "DDR og Norden. Østtysk-nordiske relationer 1949-1989". Syddansk Universitetsforlag 2005. ISBN 87-7838-915-1

"Da det tidligere DDR gik i opløsning, skete der noget ganske specielt for historieskrivningen. Med ét blev dørene slået op til næsten alle landets arkiver. Der var i den forstand tale om skæbnes ironi. Så længe det socialistske regime endnu sad på magten, vågede det nidkært over, hvilke informationer, der tilflød offentligheden. Det gjorde det til et vanskeligt forehavende at skrive østtysk historie. Efter den østtyske stats sammenbrud har eftertiden oplevet en åbenhed, der var og er uden sidestykke i noget vesteuropæisk land. Den tillukkede DDR-stat har derfor siden sit endeligt udviklet sig til at være det land, hvis nyeste historie har været grundigst belyst."

Dådan indledes antologien DDR og Norden Østtysk-nordiske relationer 1949-1989. Bogen, der er redigeret af de to yngre historikere Thomas Wegener Friis og Andreas Linderoth, er det første forsøg på en samlet præsentation af den forskning, der siden åbningen af de østty-

*Anmelderredaktion:
Chris Holmsted Larsen
Poul-Henrik Jensen
Svend Rybner
Thomas Wegener Friis*

ske arkiver er blevet foretaget i forholdet mellem arbejder- og bondestaten og de nordiske lande. Den er resultatet af symposiet 'DDR og Norden' der fandt sted på Syddansk Universitet i november 2002.

Bogen indledes med en oversigtsartikel om forskningen i forholdet DDR-Norden og de centrale DDR-arkiver af Thomas Wegener Friis. Den antyder samtidig at hele bogen – i alle fald i en dansk optik – også har karakter af en art faghistorisk 'opgør' med den måde forholdet mellem Danmark og DDR er blevet dækket i den bredere offentlighed i Danmark siden Murens fald. Thomas Wegener Friis afslutter med at rette en skarp og end diplomatisk kritik af de danske bøger skrevet af de to Ekstra Blads journalister Mette Herborg og Per Michaelsen om DDR, sikkerhedspolitiet Stasi og Danmark. "Skønt de blev til på baggrund af en omfattende Research, var de [bøgerne] ikke præget af en tilsvarende analytisk grundighed. Materialet kom blot ned i en stor gryde med mærkatet 'Stasi', der udviskede behovet for at stille relevante spørgsmål til emnet. Bøgerne gav desværre ikke noget reelt indtryk af DDR's politik i forhold til Danmark. I stedet fik læseren præsenteret en række usammenhængende agenthistorier. Således understreger de ligesom deres svenske modstykke behovet for funderet forskning på feltet."

"DDR og Norden" er reelt en præsentation af en række forskellige forskningsprojekter og det skal være klart med det samme at der generelt er tale om solide bidrag, som giver en meget god introduktion til den forskning der er blevet gennemført in-

denfor området igennem de seneste år. Det gør det imidlertid også vanskeligt at anmelde værket som sådan, eftersom der ret beset bliver tale om en vurdering af forskningssituationen som sådan.

Indledningskapitlet efterfølges af en artikel af Andreas Linderoth, hvis sigte er at give et overblik over den østtyske udenrigspolitik grundlæggende forudsætninger, vigtige aktører i DDR's politik overfor Norden og de forskellige utraditionelle metoder og værktøjer som arbejder- og bondestaten benyttede sig af. DDR var en usædvanlig stat i flere henseender. Et af dem er naturligvis det særlige politiske system, som ganske vist i lighed med de øvrige østeuropæiske lande var erklæret socialistisk, men som i modsætning til den 'folkedemokratiske' opbygning af disse med kun et legalt politisk parti, var et såkaldt "antifascistisk demokrati" med fire tilladte partier, hvilket dog reelt blot var et dække for den reelle magt der lå hos det socialistiske tyske enhedsparti (SED). Dette særlige DDR-forhold – frem for andre østlande – berøres dog ikke i Linderoths artikel. Det gør til gengæld det andet ganske usædvanlige træk var, nemlig at DDR-staten i 20 år ikke var anerkendt af andet end de østeuropæiske lande. Dette skete i kraft af den stærkere Vesttyske stats medlemskab af NATO, forbundsrepublikkens større økonomiske tyngde og den såkaldte Hallstein-doktrin, hvor Vesttyskland truede med at afbryde forbindelserne med ethvert land der anerkendte den østtyske arbejder- og bondestat. På trods af at selv de mest mærkværdige diktaturstater i resten af verden nød almindelige diplomatiske forbin-

delser med omverdenen – herunder Danmark – havde man derfor en eksisterende stat i Europa hvis nærmeste naboer ikke ville anerkende eksistensen af. At den slags også kan udspille sig i vore dage behøver man bare at se på det pres Kina benytter sig af mod lande der overvejer at anerkende Taiwan som en selvstændig stat – uden sammenligning mellem forbundsrepublikken og folkerepublikken i øvrigt.

Kampen for at opnå mellemstatslig anerkendelse i Vesten stod i årene frem til 1973 øverst på dagsordenen for den østtyske stat og i dette spil havde de nordiske lande en særlig betydning. Danmark var direkte nabo til DDR og NATO-medlem, og den manglende anerkendelse betød en række logistiske problemer også for den danske stat. Sverige var et stort neutralt land og Finland havde sit helt særlige forhold Sovjetunionen og derfor ikke formelt diplomatisk anerkendt nogle af de to tyske stater. Alt sammen forhold der gjorde, at den politiske ledelse i DDR håbede på, at man kunne få netop disse lande til at give den eftertragtede diplomatiske anerkendelse og dermed bryde omverdenens isolation. Da normale politiske kanaler var lukket for østtyskerne måtte man benytte sig af de midler, som man nu engang havde til rådighed. Det var først og fremmest kontakterne til de kommunistiske partier i Danmark, Norge, Sverige og Finland. Bortset fra Finland var der imidlertid tale om småpartier og i Danmark og Norge var kommunistpartierne tilmed i en væsentlig del af perioden ikke medlemmer af parlamentet. Med afsæt i de kommunistiske partier blev der etableret særlige venskabsforeninger i de forskellige

nordiske lande. DDR organiserede de særlige Østersøuger i Rostock, kulturelle fremstød og prøvede i øvrigt på alle mulige måder at skabe et positivt billede af arbejder- og bondestaten med den forhåbning at et positivt billede i offentligheden kunne skabe et folkeligt pres for politisk anerkendelse.

I de følgende 13 artikler gennemgås derefter forskellige aspekter om forholdet DDR-Norden. Michael F. Scholz behandler hvilken rolle tidligere antinazistiske tyske flygtninge i Skandinavien spillede (eller søgte at spille) i de tidlige østtysk-skandinaviske relationer i tiden fra krigens afslutning til Sovjetunionens suverænitetserklæring. Carl-Axel Gemzell behandler den militære dimension i form af en gennemgang af militærøvelserne i DDR. Karl Christian Lammers ser på det dansk østtyske forhold i årene frem til anerkendelsen i 1973. Carel Horstmeier behandler samme tema, men med lidt andre briller. Thomas Wegener Friis ser på DDR's militære efterretningstjeneste aktiviteter overfor Danmark. Dörte Putensen ser på den finske regerings politiske spil omkring anerkendelsen af begge tysklande i 1971-72, mens Olivia Griese behandler DDR's brug af kulturelle aktiviteter i udenrigspolitikken mod Finland og sammenligner med de tilsvarende vesttyske bestræbelser. Sven G. Holtmark ser på DDR's aktiviteter i Norge frem til anerkendelsen, blandt andet med udgangspunkt i rapporter fra Politiets Overvåkingstjeneste (POT). Andreas Linderoth gennemgår DDR's udenrigspolitik overfor Sverige indtil anerkendelsen i 1972. Alexander Mischik ser på relationer mellem de

to Tyskland og Sverige frem til starten af tresserne. Werner Schmidt ser på det modsætningsfyldte forhold mellem de svenske kommunister og SED. Nils Abraham ser på østtysk propaganda i Sverige efter 1972. Og endelig ser Astrid Hedin forholdet mellem Sverige og DDR efter Brandts nye østpolitik, blandt andet med fokus på hvordan Sverige blev skildret i østtysk propaganda.

Der er overvejende tale om politisk historie af et relativt traditionelt tilsnit og perspektivet ligger overvejende i DDR overfor de nordiske lande. Muligvis en utilsigtet konsekvens af den mere liberale arkivadgang til de østtyske arkiver. Der er dog tre undtagelser i form af bidragene fra Karl Christian Lammers, Alexander Mischiks og Dörte Putensen. Det svækker bogens sigte noget. Titlen *DDR og Norden – Østtysk-nordiske relationer 1949-1989* antyder således at der er tale om et gensidigt forhold som skal afdækkes. Denne anmelder finder det da også lidt ærgerligt, at der ikke er blevet plads til enkelte kulturhistoriske bidrag, eksempelvis om det besynderlige forhold at borgerne i DDR, som det eneste land i verden ud over Danmark, nærede en passion for Olsen Bande-filmene. Hvad var det med Kjeld, Egon og Benny, som i den grad vandt genklang i en østtysk offentlighed og hvordan formede og omformede det østtyskernes billede af den ikke-kommunistiske omverden? En anden ting, der også med fordel kunne have været behandlet mere indgående i bogen var det man kunne kalde DDR-fascinationen blandt Moskva-orienterede kommunister i Norden. Hvordan var vægten mellem forholdet mellem ideolo-

gi, propaganda og virkelighed i deres forestillinger om DDR? Læser man antologien igennem sidder man tilbage med en opfattelse af at alt vesteuropæere så i Østtyskland – eksempelvis indenfor uddannelsessektoren – var rene "potemkin-kulisser". Det er muligt at det var tilfældet, men så er bølgen af *Ostalgi* i det tidligere Østtyskland i de senere år fuldstændig uforståelig.

Flere indlæg kredser om begrebet *public diplomacy*: Regeringers forsøg på at kommunikere med fremmede befolkninger i et forsøg på at skabe forståelse for dens egen nationale idealer, institutioner og kultur. Her er man imidlertid også fremme ved en af de svagheder, som præger nogle af indlæggene i bogen. Public diplomacy, og flere af de redskaber som DDR betjente sig af – ikke mindst i anerkendelsesarbejdet – er ikke rene østtyske eller østeuropæiske fænomener, men blev under den kolde i lige så høj grad benyttet af vestlige stater – først og fremmest USA. Hvad jeg således savnede, efter at have læst antologien i et stræk, var en lidt større grad af komparative vurderinger eller i alle fald refleksion over disse forhold, da det ville have styrket flere af indlæggene. Først og fremmest da et af bogens mål er at være en introduktion til området.

Hermed mener jeg først og fremmest refleksion om hvornår DDR's ageren er udtryk for nogle generelle statslige træk og hvornår der er tale om særlige kommunistiske eller sågar østtysk-kommunistiske træk. Hvad er det eksempelvis, der adskiller det kommunistiske DDR's udenrigspolitik – herunder de udenrigspolitiske midler – fra de tilsvarende udenrigspolitiske stra-

tegieer udfoldet af *demokratiske* vestlige lande eller de vestligt orienterede anti-kommunistiske diktaturstater – Chile, Argentina, Spanien, Grækenland osv.. (Anti-kommunisme her blot benyttet som en neutral fælles betegnelse eftersom det var det begreb regimerne benyttede til legitimere sig selv overfor deres forskellige vestlige partnere først og fremmest USA.) Det er jo et pudsigt sammenfald, at samtidig med at DDR i tresserne ihærdigt arrangerede sine Østersøuger for at fremme et positivt billede af sig selv blandt de skandinaviske befolkninger, så afholdtes der i flere år *spanske uger* i København der skulle skabe et positivt billede af tilværelsen, vinen og kulturen i det francistiske Spanien. Med andre ord: Hvad var alment og hvad var unikt i forholdet DDR-Norden.

Et godt eksempel er Carl-Axel Gemzells gennemgang af Warszawa-pagtens militære øvelser i Østersøområdet. Der er tale om en grundig redegørelse, men man sidder som læser ved afslutningen tilbage med fornemmelsen af kun at have fået en halv historie, for et væsentligt aspekt er naturligvis hvilke tilsvarende forestillinger der trivedes indenfor NATO. Hvilke grundlæggende forskelle var der mellem Warszawa-pagtens militære overvejelser i østersøområdet – som de kan indkredses i øvelserne – og de tilsvarende NATO-øvelser – og dermed hvad var det, der fundamentalt adskilte østlandenes militære bestræbelser fra Vestens? Måske er det ikke muligt at besvare dette i kraft af at et meget større arkivmateriale gennem skæbnens ironi er tilgængeligt vedrørende de tidligere østeuropæiske diktaturstater end det er tilfældet for de vestlige demo-

kratier, men det ville have styrket artiklen, hvis der i alle fald havde været nogle vurderinger om dette forhold.

Tilsvarende med Werner Schmidts undersøgelse af de svenske kommunisters forhold til det østtyske enhedsparti SED. Werner Schmidt vil gerne modgå forestillingen om de svenske kommunister som et banalt instrument for Østeuropa og tegner billedet af de talrige konflikter mellem de svenske kommunister og det østtyske broderparti, der kulminerede med sprængningen af det svenske kommunistparti i et eurokommunistisk flertalsparti og det ortodokse APK. Analysen er absolut interessant og velunderbygget, men han havde kunnet styrke sit argument yderligere ved at sammenligne de svenske kommunisters forhold til DDR (og østblokken i øvrigt) med det danske partis. Ikke mindst i kraft af de østeuropæiske landes brug af de danske kommunister i konflikten med det stadig mere eurokommunistiske svenske parti. En rolle danskerne villigt påtog sig.

Et af bogens svage indlæg, efter min mening, er til gengæld Carel Horstmeiers artikel om Danmark og DDR. Carel Horstmeier vil modgå Karl Christian Lammers påstand om at det faktisk at Danmark (og Sverige) var DDR's nærmeste naboland ud over Vesttyskland og eksempelvis havde direkte trafikforbindelser der skulle løses, gjorde at Danmark i højere grad end andre NATO-lande havde direkte og konkrete interesser involveret. Carel Horstmeiers modgåelse af Lammers er ikke særlig overbevisende og artiklen bærer præg af at forfatteren ved for lidt om dansk udenrigspolitik og Danmarks øvrige politik i forhold til

NATO. Den viden han har stammer tilsyneladende udelukkende fra Bent Jensens *Bjørnen og Haren*. Poul Villaume har i Arbejderhistorie nr. 1/2003 berørt nogle af de problemer som kendetegner Bjørnen og Haren og herfra skal da også lyde en opfordring til forfatteren om eksempelvis at kigge i Poul Villaumes disputats *Allieret med forbehold* eller *Dansk Udenrigspolitik's Historie* inden han næste gang sætter sig til tastene.

Forbilledlige i bogen er til gengæld de finske bidrag. Dörte Putensen tegner et spændende billede af det politiske spil i forbindelse med den finske anerkendelse af både Vesttyskland og Østtyskland og giver en nuanceret analyse af de overvejelser og problemer som den finske regering stod med og hvordan de to tysklunde reagerede på de finske udspil. Her får man både det komparative aspekt og gensidigheden udfoldet. På samme vis lykkes det Olivia Griese at skrive en overbevisende artikel om de kulturelle aktiviteter i DDR's udenrigspolitik overfor Finland, hvor hun nuanceret får sammenlignet de østtyske med de tilsvarende vesttyske bestræbelser og læseren hermed også bedre kan vurdere effekten af disse. De finske bidrag hører for mig at se til de absolut de bedste i bogen, ved de netop indfanger billedet af tysk-tysk rivalisering – herunder forskelle og ligheder i tiltagene overfor de nordiske lande – og de nordiske regeringers måder at håndtere de problemer dette gav dem.

Uanset hvad denne anmelder, måtte have af indvendinger mod enkelte af bogens indlæg, så er der dog ikke desto mindre tale om et solidt oversigtsværk som absolut er interessant at læse, og

interesserer man sig for forholdet mellem de nordiske lande og Østeuropa under den kolde krig, er bogen helt indiskutabelt værd at kigge nærmere på.

Knud Holt Nielsen

Den Kolde Krig på Hjemmefronten

Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen (red.)

*Syddansk Universitetsforlag
Odense 2004*

Den kolde krig satte en tyk streg under misforholdet mellem kommunister og socialdemokrater ude på arbejdspladserne. Her var konflikten oftest mest tydelig men også alle andre aspekter af hverdagslivet kom nu og da ind under den ideologiske konflikts tunge åg. Det viser denne antologi med al tydelighed.

Læseren præsenteres for en række af den kolde krigs aspekter og griber fat om en række spændende og vigtige emner: kampen om sjælene, de politiske opgør på arbejdspladsen, propaganda, McCarthyisme, Vietnamkrigen, sportens betydning i den ideologiske kamp, de politiske standpunkter og militære trusselsbilleder. Set fra et arbejderhistorisk perspektiv behandles AIC's arbejde mod kommunisterne, DKP's propaganda, SF's forhold til Sovjetunionen og Arne Sejrs antikommunistiske organisation Firmaet.

Bogens bidragydere er overvejende historiestuderende. Enkelte skiller sig ud, heriblandt de etablerede historikere Karl Christian Lammers, Morten Bendix Andersen og naturligvis bogens to redaktører Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen.

Fælles for flere af bidragene er dels, at de beskriver mediernes – oftest avisernes – beskrivelser af den kolde krigs forskellige episoder og dels, at de enten baserer sig på datidige udgivelser eller sekundær litteratur. Ikke mange – ud over færdiguddannede forskere – har været i arkiverne, rodet de gulnede papirer igennem og kigget bag offentlighedens facade for at se, om eksempelvis politikernes offentlige udmeldinger og forestillinger også gik igen i samme politikeres interne og private korrespondance. Et arkivbesøg kunne i enkelte tilfælde have løftet nogle af bidragene yderligere. I visse tilfælde synes bidragene og deres konklusioner at hvile på et relativt smalt grundlag.

Enkelte steder kunne de to redaktører have været lidt skarpere i deres gennemlæsning af diverse bidrag og hjulpet med mindre korrektioner. Det må siges at være lidt af en tilsnigelse at påstå, "Fredsbægelsen [genopstod] som reaktion på en NATO-beslutning om at opstille raketter i vesteuropæiske lande." Det lyder som om, fredsbægelsen havde været død og borte op gennem 1970'erne, hvilket jo ikke er tilfældet. Også analysen af DKP's propaganda kunne have været skarpere, og en hjælpende hånd fra redaktørerne kunne have blødet den lidt naive beskrivelse af DKP's politiske mål op. Redaktørerne burde måske have været på banen igen i bidraget vedrørende mccarthyismen og dens beskrivelse i de danske aviser. Det er noget af en påstand, der bør belægges med en reference, at skrive, at telegrambureauerne i 1950'erne ikke var kritiske eller vurderende, fordi de befandt sig i en konkurrencesituation. Det gør de fleste me-

dier den dag i dag, og det skulle helst ikke indvirke negativt på deres daglige formidling af nyheder. Mccarthyisme-artiklen kunne have fået et yderligere løft, hvis man som læser havde fået lidt mere at vide om, hvad de seneste forskningsresultater viser vedrørende den amerikanske senators påstande. Studierne af Alger Hiss-sagen, Rosenberg-parret og Venona-operationen tyder på, at de konspirative kommunistiske aktiviteter i USA var større end hidtil antaget.

Ikke desto mindre er der tale om en udmærket antologi. For bogen berører en række gode nedslagspunkter, der grundet antologiens begrænsede muligheder for udfoldelse ikke muliggør fuldstændige undersøgelser, men som kan tjene som inspirationskilde til større, fremtidige studier.

Antologiens stærkeste bidrag omhandler SF's forhold til Sovjet 1959-68 og er forfattet af Anja Nymand Hansen (ANH). ANH er klar og tydelig i sin analyse og i sin formidling af stoffet, og hun har grebet fat i en interessant problemstilling, der i virkeligheden rækker længere end den af hende behandlede tidsperiode. Flere af SF's ledende skikkelser lod ikke tidligere tiders fascination af Sovjet gå i glemmebogen, blot fordi de havde forladt DKP og nu var medlemmer af SF. Tankevækkende er det, at ANH's artikel viser, at bruddet med Sovjet synes at have været sværere for visse ledende SF'ere end tidligere antaget. Det fremstår som et paradoks, at SF'ere – med en fortid i DKP og dermed med en praktisk indsigt i politikens og ideologiens konstante betydning for en kommunistisk organisation – kunne få sig selv til at diskutere forholde-

ne i Sovjet uden at tage stilling til den politiske udvikling. Man tog de sovjetiske overdrivelser om produktionsmæssige fremskridt og forbedringer for gode varer og lod dem danne grobund for analyser af Sovjets udvikling. Kritik af Sovjet bekom ikke de ledende SF'ere let, og det var først efter Warszawapagtens invasion af Tjekkosllovakiet, at SF's formand kom med klar og tydelig kritik af den sovjetiske optræden. Alt i alt et godt bidrag til vor viden om et af den kolde krigs børn, SF.

Også artiklerne om de borgerlige ungdomsorganisationers engagement vedrørende Afghanistan og om den mulige danske boykot af OL i Moskva 1980 fortjener rosende ord med på vejen. Jørgen Engsig Bros bidrag vedrørende de militære trusselsbilleder skal fremhæves, fordi han – trods manglende adgang til primært kildemateriale – har turdet kaste sig over studier af Forsvarets Efterretningstjeneste, tilblivelsen af trusselvurderinger og deres formidling til en bredere masse. Efterretningstjenesternes samt deres betydning og påvirkning af samfundet er i den grad et forsømt forskningsfelt, hvilket til dels skyldes de utilgængelige kilder. Manglen af primærkilder bør dog aldrig afholde samtidshistorikere fra at foretage historiske studier.

Morten Bendix Andersen (MBA) påviser, hvordan opstanden i Ungarn 1956 og de efterfølgende begivenheder blev vendt fra at være en humanitær hjælpeorganisation til et hjemligt markedsføringsprojekt. MBA beskriver kort, hvordan Ungarns ambulancen blev en realitet takket være tidligere modstandsfolk med antikommunistiske meritter og særligt læge Erik Husfeldts

nære forbindelse til statsminister H.C. Hansen. Med denne koncentration af modstandsfolk og antikommuniste i Ungarn kunne det have været interessant at få afklaret, om disse mænd under deres ophold gennemførte andet end humanitære aktiviteter.

Arbejderbevægelsens Informationscentral (AIC) er langt fra belyst godt nok i den danske koldkrigsforskning. I 1998 blev AIC inddraget i den verserende PET-sag og betegnet som en efterretningstjeneste med forbindelse til PET, FE og måske udenlandske myndigheder. Derfor kan det også kun hilses velkomment, at Klaus Petersens bidrag til antologien omhandler netop AIC og organisationens virke. Selv om Petersens artikel ikke retter sig direkte mod AIC's generelle virksomhed, kunne man godt have ønsket sig lidt skarpere og grundigere konklusioner. Det er tydeligt, at kilder kan fortolkes forskelligt afhængigt af øjnene, der ser. Klaus Petersens artikel er imidlertid flere steder identisk med en tidligere publiceret artikel i en sådan grad, at hans medskribent i svenske *Arbetarhistoria*, Regin Schmidt, også burde have været krediteret de respektive steder. Klaus Petersens konklusioner vedrørende AIC's forbindelse til diverse efterretningstjenester er yderst forsigtige, selv om der i AIC's arkiv befinder sig efterretningsrapporter vedrørende sovjetisk infrastruktur, kampvognsproduktion og udvinding af diverse råstoffer. Det afføder naturligvis spørgsmål om, hvorfor rapporter af den karakter befinder sig i Socialdemokratiets propagandaorganisation. Man kan også undre sig over, hvorfor man kan finde eksemplarer af de sorte breve, som Arne Sejrs ef-

terretningsorganisation Firmaet sendte til en række kommunister med henblik på at desinformere partiets medlemmer. Måske får vi svaret på nogle af disse spørgsmål, når de længe ventede studier af AIC's aktiviteter under den kolde krig forhåbentlig snart ser dagens lys.

En afsluttende og vigtig konklusion fra Sørensen og Petersen lyder, at den kolde krig nåede helt ind i børneværelserne. Bogens to redaktører påviser den kolde krigs altomfattende karakter og understreger dermed, hvorfor det er så vigtigt, at der foretages yderligere og bredt favnende studier i den kolde krig og dens konsekvenser. Nok var der plads til nuancer, men den kolde krig sneg sig ind alle steder og tvang danskerne til at tage stilling til en række af dens spørgsmål.

Som ide er bogen fremragende. De historiske institutter burde følge Petersen og Sørensens eksempel og udgive tematiske antologier for på den måde præsentere nogle af de studerendes studier for en bredere historie-interesseret skare.

Peer Henrik Hansen

Stalin, magten og folket

Erik Kulavig: Det røde tyranni. Stalin, magten og folket 1879-1953. Aschehoug, København 2005. 286 sider. 299 kr. ISBN: 87-11-11779-6

Georgieren Josef Vissarionovitch Djugasjvili kom under navnet Stalin til at spille en central rolle i Sovjetunionens voldsomme historie i første halvdel af det 20. århundrede. Millioner af mennesker fængsledes

eller omkom under disse begivenheder, og Stalins navn er i dag blevet et symbol på terror og politisk undertrykkelse.

Listen over biografier og værker om Stalin er endeløs. Fra de senere år kan nævnes Simon Sebag-Montefiores: *Stalin: The Court of the Red Tsar* og Bent Jensens *Stalin. En biografi*. I februar i år udgav Kevin McDermott værket *Stalin: Revolutionary in an Era of War*, som bygger på nyligt deklassificeret materiale fra det kommunistiske partis arkiver i Moskva.

Erik Kulavigs *Det røde tyranni* adskiller sig fra den klassiske biografi ved at kombinere den biografiske tilgang med en samfundshistorisk skildring. Bogens hovedsigte er at belyse, hvordan almindelige sovjetborgere – kollektivbønder, arbejdere, funktionærer, intellektuelle og lejrfanger – levede og reagerede på regimets politik. Den biografiske del hviler på en række overvejende engelsksprogede værker om Stalin, mens de samfundshistoriske afsnit først og fremmest er skrevet på baggrund af publicerede kildesamlinger. Der er tale om indberetninger til Centralkomitéen fra regionale og lokale afdelinger, fra det hemmelige politi og fra enkeltpersoner. En anden type kilder er fracensurerede læserbreve. I afsnittet om Den Store Fædrelandskrig – 2. Verdenskrig – trækker Kulavig kraftigt på sin tidligere bog *Stalins hjemmefront 1941-1945* (Odense 2004), som handler om de hårdhændede metoder, den sovjetiske ledelse anvendte for at mobilisere civilbefolkningen til kamp mod den nazi-tyske invasionshær.

Som bogens titel *Det røde tyranni* viser, har Erik Kulavig et meget kritisk syn på Stalin og

det sovjetiske system. Bogen igennem forsømmer Kulavig da heller ingen lejlighed til at fordømme regimet, hvilket i længden virker trættende på læseren, og desuden er helt unødvendigt, da Stalins gerninger taler for sig selv. Det diskuteres for eksempel udførligt, om Stalin kan kaldes diktator eller tyran. I bogens afslutning hedder det endvidere, at socialismen som system var ondets rod og ikke de mennesker, der mere eller mindre tilfældigt blev sat til at forvalte den. Dertil kommer en række tilfælde, hvor Kulavig belærer læseren om markedsøkonomiens fordele. Således forklares den sorte børs under hungerkatastrofen og tyskernes belejring af Leningrad – et fænomen man kender til i alle lande i en krisesituation – med befolkningens desperation og en stærk vilje til selv at tage affærd, hvor staten svigtede. Man er derfor ikke fri for at tænke, at forfatteren er ude i et politisk ærinde.

Af denne grund er det meget uheldigt, at Kulavig ikke benytter sig af fodnoter, som ville gøre det muligt at kigge ham i kortene. For hvert af bogens kapitler er godt nok anført et antal værker, som samlet ligger til grund for det pågældende afsnit; men disse værkers store antal gør dem i praksis uanvendelige som henvisning. Tekstens tal og udsagn kommer derved til at hænge i luften som påstande.

Man kan hertil indvende, at Kulavig øser af en overflod af breve og indberetninger, som giver hans synspunkter substans. Anvendelsen af dette materiale er da også en udmærket idé, fordi det sætter liv og ansigter på de navnløse sovjetborgere i statistikkerne. Den almindelige befolknings udsigtsløse slid under

industrialiseringen i 1930'erne bliver således håndgribeligt, når en arbejder i et læserbrev kommenterer den sovjetiske propagandas opfordringer til at øge produktionsnormerne: "...De skriver, at arbejderen Smetanin laver 2.000 par sko om dagen, men prøv lige at finde et par sko i butikkerne! Der er ingen...".

I *Det røde tyranni* bliver brevene og indberetningerne imidlertid et tveægget sværd, fordi Erik Kulavig har en tilbøjelighed til at generalisere ud fra eksempler, som man ikke, ud fra den foreliggende tekst, har en chance for at vurdere. Man aner ikke, om eksemplerne er repræsentative. For eksempel beskriver Kulavig, hvordan de sovjetiske myndigheder var nødt til at indføre straffeforanstaltninger for at få befolkningen til at slutte op om det vældige genopbygningsarbejde efter Den 2. Verdenskrig. En bonde fra en kolkhos nær Moskva citeres dernæst for at sige: "...Hvis man på denne måde vil dømme kolkhosbønder til otte år – så vil man skulle dømme alle, og så vil der ikke være nogen tilbage, der kan arbejde i kolkhoserne...". Af denne udtalelse, skriver Kulavig, kan man aflæse, at selv de bønder, der spillede med på myndighedernes melodi, ikke, når det kom til stykket, var særligt entusiastiske. Sammenlignet med læserbreve virker indberetningerne til Centralkomitéen fra lokale partiafdelinger og det hemmelige politi, NKVD, umiddelbart mere autoritative, fordi de har et officielt skær over sig, og endvidere må antages at have været fortrolige. Kulavig benytter da også flittigt disse indberetninger til at dokumentere befolkningens utilfredshed med sovjetmagten. Der knytter sig imidlertid en række

grundlæggende kildekritiske problemer til hans – efter min mening ukritiske – anvendelse af dette materiale. For det første kan der generelt i den kommunistiske bevægelse spores en udpræget trang til at retfærdiggøre sig opad i systemet. Det var vigtigt at vise, at der var behov for den indsats, man ydede. For det andet havde NKVD netop til opgave at afsløre og indberette politisk modstand i befolkningen. At de udførte denne opgave, fortæller derfor ikke nødvendigvis, at den omtalte uro var omfattende. For det tredje kan man heller ikke her vurdere, hvor repræsentative indberetninger fra én by eller region var for hele landet. Det giver således ingen mening, når Kulavig skriver, at der fra kontrolapparatets mange grene ustandseligt tilgik den politiske ledelse krav om flere ressourcer i form af politistyrker, meddelere og agenter, og at dette indirekte skulle være et bevis på, at der langtfra var ro i samfundet.

Bogen rummer dog også analyser, som er yderst læseværdige. Blandt andet gives en klar og overskuelig fremstilling af baggrunden for de store udrensninger i sidste halvdel af 1930'erne, som ansues på baggrund af regimets manglende evne til at nå de ønskede økonomiske resultater. Kritikken af lederne såvel i som uden for partiet væltede frem fra nedenu og blev i stort omfang udnyttet af Stalin til at udrense og myrde folk, som han mente var blevet for selvstændige eller havde fået for megen magt. Det er i disse passager, Kulavig er bedst.

Omvendt diskuteres årsagerne til Stalins fald umiddelbart inden hans død i begyndelsen af 1953 ikke, men refereres i form af forskellige versioner der forelig-

ger af det konkrete begivenhedsforløb. Bogen rummer desuden et utal af spekulationer og gætte-rier. Et sted skriver Kulavig for eksempel, at "...Stalin skulle sågar have ladet specialister fremstille falske dokumenter og anbringe dem i arkiverne med det formål at fremme sin egen rolle i revolutionen...". Et andet sted hedder det: "...Inde i Stalins hoved kan det hele nemlig meget vel have set sådan ud: Kollektivbrug var moderne og effektive og derfor objektivt set af det gode...".

Fremstillingens altoverskygende problem er dog den manglende diskussion af stof og kilde-materiale. Som helhed betragtet sætter Erik Kulavig sig mellem to stole ved på den ene side at skrive til et bredt publikum uden brug af fodnoter, og på den anden side at basere fremstillingen på et materiale, som i høj grad kan og bør diskuteres. Derfor får man kun et flimrende indtryk af den sovjetiske ledelses politik og befolkningens prøvelser under Stalin. Det er ærgerligt, for bogens emne og hensigt er meget spændende.

Svend Rybner

Rød Faglig Internationale

Reiner Tosstorff: Profintern. Die Rote Gewerkschafts-Internationale 1920-1937. Ferdinand Schöningh, Paderborn 2004, 791 s., 99.00 ?, ISBN 3-506-71793-6

Der foreligger ikke megen videnskabelig litteratur om den Røde Faglige Internationale (RFI). Det skyldes muligvis, at dens betydning efter den revolutionære efterkrigsperiode afslut-

ning senest i efteråret 1923 hurtigt svandt ind. Der findes ganske vist en utrykt amerikansk doktorafhandling fra 1964, og E. H. Carr har i *A History of Soviet Russia* givet udførlige oversigter i de relevante bind, men ellers foreligger der ikke meget brugbart. I nogle af de østeuropæiske lande er der udkommet undersøgelser, som af sproglige årsager ikke har været tilgængelige for Tosstorff. Endvidere findes der fremstillinger om de kommunistiske faglige organisationer i enkelte lande på forskellige sprog, hvilket tyder på, at en videreførelse af denne afhandling kun ville kunne foretages af et hold af forskere fra flere lande. Det skal ikke forstås som en kritik af Tosstorff, tværtimod bør man være taknemmelig for, at der nu foreligger en omfattende afhandling, der analyserer en central del af kommunistisk faglig politik i tiden 1920 til 1937.

Efter første verdenskrigs udbrud, hvor de fleste socialdemokratiske partier og faglige landsorganisationer kapitulerede overfor det borgerlige pres og lod sig indrullere i "borgfredspolitikken", voksede krigsmodstanden efterhånden, og der udviklede sig revolutionære mindretal i arbejderklassen, der ville afslutte kapitalens herredømme. Disse begyndende bevægelser så sig styrket af den russiske revolution i november 1917, og bolsjevikkerne opnåede en overmåde stor prestige i arbejderklassen – også blandt dem som på ingen måde var villige til at følge dem på deres vej, f.eks. blandt venstresocialdemokrater eller revolutionære syndikalister. De sidste havde en betydelig indflydelse i Frankrig, Spanien, Italien og i nogle af de latinamerikanske lande; disse organisationer hilste revolutionen

velkommen i modsætning til syndikalisterne i Tyskland og Sverige, hvis masseindflydelse imidlertid ikke var så stor. Mere modsætningsfuld var stemningen i den amerikanske revolutionære landsorganisation "Industrial Workers of the World" (IWW), som var absolut stærkest i USA, men også havde afdelinger f.eks. i Canada og Australien.

Tosstorff indleder sin analyse med en sammenfatning af den foreliggende litteratur om faglig internationalisme i tiden op til første verdenskrigs udbrud (han overtager her indirekte resultater af Søren Federspiels afhandling om den faglige internationale) og med mindre afsnit om syndikalismen og genoprettelsen af den socialdemokratiske dominerede Internationale Faglige Central (IFC) i 1919. Kapitlets funktion er dels at beskrive forudsætningerne for de modsætninger, der udviklede sig med det revolutionære opbrud efter 1917, og dels i afhandlingens afslutning at påpege traditioner, som førtes videre fra den internationale fagbevægelse start.

Det gjaldt i 1918/19 for bolsjevikkerne om at samle de forskellige og til dels modstridende revolutionære tendenser til fælles kamp mod kapitalen under deres lederskab. Det viste sig at være en nærmest umulig opgave. Tosstorff analyserer de forskellige tendenser i det komplicerede forløb efter verdenskrigs afslutning. Da der i samtiden var en stor uklarhed om den rigtige vej frem mod en afslutning af kapitalens herredømme, som i den overvejende del af arbejderklassen vurderedes som værende ansvarlig for krigen og dens spild af menneskelige og økonomiske ressourcer, er det ligeledes svært at få en klar fore-

stilling om de forskellige kræfter på den revolutionære fløj og deres ønsker om at nå til enighed om vejen frem. Der fandtes bolsjevikkerne og deres tilhængere, som rekrutteredes fra den socialdemokratiske arbejderbevægelse, og der var de forskellige syndikalistiske organisationer, der indbyrdes var uenige om forholdet til en revolutionær faglig internationale og dennes forhold til Kommunistisk Internationale (Komintern). Syndikalisterne gik dog overvejende ind for en selvstændig Internationale med et løst forhold til Komintern – det afgørende for syndikalisterne var arbejdernes direkte aktion mod kapitalen og den deraf følgende sociale struktur i det kommende samfund, hvor der ikke var behov for politiske partier. Det så flertallet af kommunisterne anderledes, men da de samtidig mente, at det var nødvendigt at få syndikalisterne med i den faglige Internationale, var mange af dem villige til at bøje sig for dele af syndikalisters krav. Der var m.a.o. også blandt kommunisterne forskellige retninger og opfattelser.

Det er der kommet en yderst detaljeret fremstilling ud af, en fremstilling som er nødvendig for at forstå de skiftende komplicerede sammenhænge og modsætninger: det tager ca. 300 sider med mange noter, før man er kommet frem til Rød Faglig Internationales (RFI) stiftende kongres i 1921. De vigtigste spørgsmål på kongressen var forholdet mellem RFI og Komintern og spørgsmålet om oprettelsen af egne revolutionære fagforbund modsat fraktionsarbejdet inden for de reformistiske forbund. Der opnåedes stort set enighed i disse spørgsmål, idet kommunisterne bøjede sig i nog-

le spørgsmål for at få de ikke anarkistisk influerede syndikalister med i samarbejdet i Internationalen. RFI blev således en selvstændig organisation og fraktionsarbejdet i de reformistiske fagforeninger – ikke deres splittelse – var det centrale arbejdsområde. Kommunisterne var villige til meget, så længe de troede, at man med eftergiveness på mindre centrale områder internationalt kunne opnå væsentlige fremskridt og isolere den internationale reformisme i fagbevægelsen. På RFI's 2. kongres i november 1922 var modsætningen mellem kommunister og syndikalister imidlertid afklaret; RFI, som var oprettet som et samarbejde mellem kommunister, syndikalister og uafhængige faglige organisationer, var efter 1922 en organisation af kommunister og kommunistiske sympatisører.

I november 1922 oprettede de anarkistisk influerede syndikalistiske landsorganisationer deres egen Internationale, men det var faktisk kun mindretalsorganisationer – med undtagelse af den spanske landsorganisation CNT – der deltog i Internationalen, som fik sektioner i flere europæiske og latinamerikanske lande. Den franske CGTU forblev i RFI og kunne præge dennes udvikling på nogle punkter; men alt i alt må man konstatere, at det store gennembrud for en revolutionær kommunistisk domineret faglig Internationale udeblev og heller ikke kunne realiseres i de kommende år. RFI's selvstændige rolle svandt dermed ind, og den blev en af Kominterns underorganisationer om end en meget væsentlig en. Tosstorff gennemgår systematisk denne udvikling land for land, ligesom han også undersøger forholdet til

de internationale Fagsekretariater og de af RFI oprettede internationale propagandakomiteer. Det viste sig hurtigt, at de 15 internationale propagandakomiteer ikke opnåede nogen masseindflydelse. Af komiteerne fik egentlig kun transportarbejdernes en vis betydning, idet denne komite havde lokale vesteuropæiske medlemsorganisationer og endvidere kunne oprette faste sømandsklubber i mange af de store havnebyer, som det også er kendt fra København. Forbindelsen til de internationale Fagsekretariater kom ikke nogen vegne, til trods for at enkelte af dem i 1920 havde vist sig at være åbne overfor et samarbejde med hhv. kommunistisk dominerede organisationer eller russiske forbund.

Imidlertid adskilte RFI sig positivt fra IFC, idet RFI med et vist held brød med den eurocentristiske model – det modsvarede af Kominterns forsøg at vinde fodfæste i alle de hel- eller halvkoloniale lande i verden, hvor Socialistisk Arbejder-Internationale kun i ansatser havde eller fik medlemmer udenfor Europa. RFI og Komintern kunne af gode grunde ikke støtte sig på industriarbejdere i disse lande – de fandtes knap nok – og måtte derfor arbejde indenfor de opståede antikolonialistiske, nationale massebevægelser. Det viste sig her, at RFI oprindelig indtog et standpunkt, der nødvendigvis måtte føre til modsætninger i de nationale massebevægelser, idet RFI ville varetage arbejderinteresser, som det nationale bourgeoisie ikke kunne acceptere. Spørgsmålet fik en stigende betydning i løbet af 1920'erne især i forbindelse med udviklingen i Kina. RFI fik en god kontakt til den hurtigt voksende kinesiske

fagbevægelse, der tilsluttede sig RFI, men kort tid efter brød Guomindangs højrefløj under ledelse af Tschiang Kaischeck med Komintern og dermed RFI ved at starte et angreb på Shanghai, hvor fagbevægelsen med kommunistisk ledelse havde indledt en kamp om magten. Det endte med en massakre. Men Kina var ikke det eneste land, hvor RFI søgte at få indflydelse. Med udgangspunkt i Australien startedes pan-pacifiske konferencer, som ganske vist ikke umiddelbart fik en stor betydning, men viste sig at være vigtige som udgangspunkt for senere aktiviteter.

Året 1923 viste sig at blive et vendepunkt i udviklingen. Komintern havde satset meget på at udvikle enhedsfronten og dermed på ny sætte skub i den revolutionære udvikling. Det mislykkedes, da en revolution i Tyskland ikke kunne gennemføres pga. af højrekræfternes og socialdemokraternes stærke stilling. Fra efteråret 1923 kom der igen fart i den tyske økonomi, og dermed indskrænkede mulighederne for en revolutionær udvikling. Folk havde ikke overskud efter inflationens hærgen. Samtidig svækkedes fagbevægelsens indflydelse generelt set overalt i verden, kun i Sovjetunionen steg medlemstallet betydeligt. RFI led dog nederlag på andre fronter: den norske landsorganisation afbrød stort set forbindelsen til RFI, den finske LO holdt sig uafhængig fra RFI, i Bulgarien mislykkedes et kommunistisk kup, og den revolutionære landsorganisation opløstes delvis. I Rumænien og Jugoslavien besluttede landsorganisationerne sig til at deltage i den socialdemokratiske IFC. Kun i Frankrig og Tjekkosllovakiet holdt RFI

stillingen. Også i de latinamerikanske lande blev der sat aktiviteter i gang, men RFI var ikke alene om opgaven. Der fandtes ret stærke organisationer i nogle lande: Argentina og Mexico f.eks., som dog i Argentina havde et stærkt anarkosyndikalistisk indslag, og dermed befandt sig i modsætning til RFI. Dennes indsats var heller ikke her kronet med længerevarende fremgang. Samarbejdet med det britiske LO – Trade Union Congress (TUC) – endte foreløbig med TUCs nederlag i generalstrejken 1926.

Fra 1927 indledte RFI forsigtigt en ny – radikal – kurs, som blev bekræftet på den 4. kongres i marts 1928. Parolen blev at "erobre masserne" og ikke mere at arbejde i de etablerede organisationer. Det medførte en splittelse af de bestående faglige organisationer i flere lande, specielt i Tyskland gjordes forsøget på at gennemføre denne politik. RFO-politikken – den Revolutionære Fagopposition 1928-34 – kommunistisk oppositionsgruppe i arbejderbevægelsen i Danmark – var sådan set en parallel til denne politik, men dog uden at ville splitte de faglige organisationer, som også bestyrede a-kasserne.

Denne "ultravenstre"-linje, (klasse mod klasse var slagordet) fortsatte indtil ca. 1934; den havde enkelte spektakulære resultater uden dog generelt at kunne organisere masserne. Ganske vist var RFIs medlemstal set udefra ret stabile, hvilket dog hovedsageligt skyldtes de sovjetiske fagforbund, der voksede stærkt i takt med industrialiseringen der. Der blev også opgivet store medlemstal for de kinesiske forbund, men det er usikkert, over hvilken realitet de dækkede. Det samme gælder for den

britiske National Minority Movement, som blev oprettet i 1924 for at samle kommunistiske arbejdere og kritiske fagforeningsmedlemmer til et fælles arbejde indenfor fagbevægelsen

I 1934/35 udøvede Komintern selvkritik på baggrund af situationen i Frankrig, hvor det med brede antifascistiske massedemonstrationer lykkedes at forhindre en fascistisk magtovertagelse og opgav den hidtidige "ultravenstre"-linje. I stedet udvikledes folkefrontspolitikken, hvor man forsøgte at inddrage socialliberale partier og demokratiske organisationer for at opretholde det parlamentariske system, som var stærkt truet specielt i Europa. Denne udvikling medførte, at RFI's rolle som organisator af en revolutionær faglig aktivitet svandt ind. Samarbejdet med de borgerlige og reformistiske kræfter havde som konsekvens, at revolutionen måtte udskydes til bedre tider. I Frankrig, hvor RFI havde den ene store landsorganisation som medlem, sluttede de faglige basisorganisationer og forbund sig sammen til enhedsorganisationer, dvs. faktisk tilsluttede kommunisterne sig den reformistiske landsorganisation, som forblev medlem af IFC. Denne proces førtes videre i andre lande, og selv om den forløb lidt forskelligt fra land til land, var resultatet det samme: de kommunistiske organisationer opløste sig og gik ind i de bestående organisationer, hvor de dog senere i nogle lande fik en væsentlig indflydelse.

RFI forsvandt ganske stille fra offentligheden og opløstes officielt i december 1937 ved en beslutning i Kominterns eksekutivkomité, hvilket understregede RFIs rolle i sine seneste 10-12 år. Den sovjetiske landsorganisa-

tion søgte om optagelse i IFC, hvilket imidlertid blev afslået.

Tosstorff konkluderer, at RFI især i begyndelsen var af væsentlig betydning for den internationale kommunistiske bevægelse, idet der via den rekrutteredes mange tilhængere specielt fra de syndikalistiske retninger, der havde været skeptiske overfor den socialdemokratiske fagbevægelse. Senere var dens betydning ikke længere så væsentlig, da Komintern i stigende grad overtog dens funktioner, og RFI forsvandt derfor ud af billedet, da en ny situation opstod efter Hitlers magtovertagelse i 1933.

Afhandlingen er ret besværlig at arbejde med, fordi situationen i de første år efter verdenskrigens afslutning var et virvar af skiftende standpunkter. Den revolutionære del af arbejderbevægelsen måtte først finde frem til en egnet taktik for at kunne overvinde sine modstandere. Der blev fremsat forskellige forslag, og i den vanskelige situation havde man ikke tid til og mulighed for en rolig diskussion. Der måtte tages beslutninger og træffes afgørelser, som ofte var modstridende. Erfaringer måtte indsamles og bearbejdes – det er ikke mærkeligt, at billedet er uklart. Tosstorff har imidlertid fremlagt et uhyre omfattende materiale og bearbejdet det, så man kan gå videre. Ikke alle hans overvejelser og slutninger er lige overbevisende, men alt i alt kan man være taknemmelig for en afhandling, som udvider kendskabet til modsætninger i hele fagbevægelsen i mellemkrigstiden, som også prægede tiden efter 1945.

Gerd Callesen

Forandring under de røde faner

Henning Kjeldgaard: Forandring under de røde faner – da ungdomsoprøret ramte, og andre fortællinger fra DSU i 1960'erne, udgivet af Danmarks Socialdemokratiske Ungdom. 2005, 112 s. ill., 100 kr. ISBN 87-87962-06-3.

Det har været en udbredt opfattelse at det Nye Venstres fremvækst i 1960'erne og den følgende venstredrejning i første omgang gik udenom Den Gamle Venstrefløj. Mht. Socialdemokratiet, så er der de senere år imidlertid sket en nuancering af denne opfattelse. Et bud på en sådanne kommer fra Henning Kjeldgaard, der i anledning af DSUs 85. års jubilæum i 2005 begik en bog om ungdomsoprørets konsekvenser for ungdomsorganisationen. Han har tidligere udgivet *'I skyggen af den kolde krig'* om det internationale ungdomsarbejde i DSU, Frit Forum og International Union of Socialist Youth (IUSY) og sin egen tid i Udenrigsministeriet. Anmeldte bog kan med fordel anskues i forlængelse heraf. Det er således de turbulente 1960'ere, som forfatteren i tre fortællinger om først DSU, siden IUSY og sidst Krag, DSU og forholdet til Europa, forsøger at beskrive.

Kjeldgaard lægger ikke skjul på, at fortællingen er farvet af hans egne oplevelser. Han erklærer indledende, at der fokuseres særligt på den for DSU turbulente anden halvdel af 1960'erne, dvs. et radikaliseret DSUs indflydelse på den fornyelsesproces, som for alvor vandt terræn efter Socialdemokratiets kongres i 1969. Fortællingen lider dog i nogen grad af, at den

stopper i 1969, hvor ungdomsoprøret jo for alvor nåede DSU. Der tegnes et billede af et DSU, der stod centralt i den politiske og ideologiske fornyelse af moderpartiet i 1960'erne. Kjeldgaard beskriver bl.a. sit samarbejde med DSUs forbundsformand fra 1958-61, Niels Kristensen, og en dogmatisk anskuelse af den resterende venstrefløj, som ikke stod tilbage for DKPs ditto. Netop partiets kamp med kommunisterne, satte i mange år en stopper for politisk fornyelse og for en forståelse af ungdomsoprøret. Kjeldgaard anskuer perioden 1965-66 som tiden hvor revolten indhentede DSU. Dette går godt i spænd med den almene udvikling i det danske samfund, hvor ungdommen i disse år oplevede en "politisk vækkelse" og udenrigspolitiske begivenheder som Vietnamkrigen skabte grobund for radikaliseret systemkritik, og dermed et opgør med et systembevarende Socialdemokrati.

Den anden fortælling indledes med et rids af IUSYs historie, hvor særligt Per Hækkerups tid som generalsekretær fra 1946 til 1954 er relevant læsning. Kjeldgaard kan dog fra tid til anden ikke dy sig for en vis antikommunisme, hvilket ikke altid hjælper fremstillingen. F.eks. skriver Kjeldgaard, at Per Hækkerups største fortjeneste som formand for IUSY var at det lykkedes ham at isolerer: "(...) de ekstremt venstreorienterede – grænsende til "trotskistiske" – holdninger, der florerede i den første efterkrigstid (...) De stak først igen deres grimme fjæs frem med studenteroprøret i 1968 og kom til fuld udfoldelse blandt datidens munkemarxister" (s. 65). En lidt mindre politisk ladet tone ville ikke havde skadet Kjeldgaards ærinde. Para-

doksalt nok minder det om netop den antikommunisme, der i hele perioden internationalt prægede den socialdemokratiske bevægelse. Til gengæld beskrives IUSYs kamp mod kolonialismen som, efter datidens standarder, særdeles progressiv, hvilket vidner om en tid, hvor den socialdemokratiske venstrefløj endnu var stærkt forankret i traditionelle socialistiske ideer. Man kunne dog godt have ønsket sig en perspektivering i forhold til oplysningerne om CIAs økonomiske rolle i IUSY.

IUSYs kamp mod den sovjetiske dominans i Østeuropa behandles på lignende vis. Det var med Per Hækkerup som generalsekretær, at IUSY oplevede Stalins udrensning af de østeuropæiske socialdemokrater, hvilket kom til at præge både Per Hækkerup, IUSY og forfatterens eget virke og verdensanskuelse. Beskrivelserne af IUSYs talrige problemer med at navigere mellem en på den ene side konsekvent kritik af kolonialismen, Franco og Vietnamkrigen og på den anden side kommunismen og den sovjetiske undertrykkelse i Østeuropa, er ganske nuancerede og vellykkede. Som tilfældet er med forfatterens imponerende kendskab til DSU, så beskrives ledelsesforholdene og den organisatoriske udvikling i IUSY med sikker hånd. Hertil kommer en række gode personbeskrivelser af unge socialdemokrater, som senere beklædte topposter i deres respektive lande.

I tredje fortælling leveres der en lidt kort, men ellers udmærket gennemgang af forfatterens egne erfaringer med Krag og uenigheder med bl.a. Bo Lidegaard herom. Den følgende fortælling om baggrunden for den stærke socialdemokratiske modstand mod

EF, passer fint ind i den overordnede fortælling om ungdomsoprørets indtog. Der lægges ikke skjul på Kjeldgaards egen modvilje mod de socialdemokratiske EF-modstandere, men samtidigt formår han på hæderlig vis at beskrive de oftest personligt betingede magtkampe, der medvirkede til skabe de interne fronter i partiet. Også Krags tilsyneladende ligegyldighed overfor kolonialismen tages under behandling. Der leveres nogle plausible forklaringer, bl.a. at dette grundlæggende skyldtes Krags primære interesse i et stærkt europæisk samarbejde med England og Frankrig, kombineret med den socialdemokratiske vælgers ligegyldighed overfor Den Tredje Verden. Kjeldgaard indrømmer selv, at den efterfølgende beskrivelse er farvet af hans eget venskab med Per Hækkerup. Denne hyldes, modsat Krag, for en aktiv FN-politik og modstanden mod kolonialismen. Som læser kan man dog undre sig over, hvad der er blevet af de mange år, hvor Hækkerup som udenrigsminister med næb og klør bekæmpede al kritik af Vietnamkrigen. Den afsluttende beskrivelse af Anker Jørgensen er til gengæld balanceret. Kjeldgaard er således ikke blind for de svære økonomiske betingelser som Anker Jørgensen dels arvede efter Krag og dels stod overfor i forhold til internationale konjunkturer, f.eks. Oliekrisen.

Overordnet er Kjeldgaards bog, på godt og ondt, en personlig skildring af det interne liv og udvikling i DSU og IUSY. Nogle steder kunne man godt ønske sig, at analysen af den politiske og organisatoriske udvikling fyldte lidt mere på bekostning af anekdoterne. Særligt fordi den centrale beskrivelse af DSU og ung-

domsoprøret lider herunder. Forfatterens omfattende personlige venskaber med og kontakter til ledende internationale netværk af socialdemokrater, er til gengæld med til at gøre fortællingen levende og relevant som et stykke organisationshistorie.

Mht. DSU er der et fint fokus på det indre liv og de personligt betingede politiske brudflader. Selvom det ikke fylder meget, så er der en interessant beskrivelse af de kulturelle omvæltningers i DSU. Det gælder kulturen, dvs. satiren og sangene, som en trykluftventil for de unge socialdemokraters utilfredshed med et stift, hierarkisk og gammelmandsstyret Socialdemokrati. Det samme gælder utilfredsheden med Krag og Per Hækkerups pro-amerikanske Vietnampolitik, som blev en af de politiske hovedfaktorer i DSUs venstredrejning i slutningen af 1960'erne. Bogen minder om det faktum at politiske nybrud i den socialdemokratiske bevægelse sjældent, om nogensinde, har været en smertefri proces. Kampene mellem partiets højre- og venstrefløj om retten til at definere det politiske projekt, har været nådesløse og udkæmpet på tværs af store ideologiske afstande. Bag disse kampe har der gemt sig en række markante personligheder som J.O. Krag, Per Hækkerup og Anker Jørgensen, og disse har Kjeldgaard en levende og selverfaret fornemmelse for. I dag, hvor den socialdemokratiske højrefløj er den dominerende kraft, er situationen i 1960'erne et interessant eksempel på at magtbalancen, som konsekvens af den almene politiske udvikling, kan skifte overordentligt hurtigt.

Kjeldgaard beskriver således et ungdomsoprør, der etape for

etape fandt vej via DSU ind i Socialdemokratiet. Nogle steder springer Kjeldgaard desværre over hvor gærdet er lavest. Således skriver at han, at DSUerne efter Cuba-krisen i 1962 ikke længere opfattede kommunisterne og Sovjetunionen som nogen trussel og derfor koncentrerede sig om modstanden mod den amerikanske imperialisme. Dette er lidt af en idyllisering, og under alle omstændigheder i modstrid med den markante antikomunisme, som han selv beskriver, som den primære drivkraft i IUSYs og DSUs internationale arbejde. Kjeldgaards force er den internationale scene, hvor han jo selv har tilbragt en stor del af sin karriere. Således er hans fortælling om IUSY den mest vellykkede – særligt den interne strid om afsløring af at organisationen i mange år tilsyneladende var blevet finansieret af CIA-midler. Sagen fik i sidste instans store personlige omkostninger for DSUs daværende formand for det internationale udvalg, Jan Hækkerup, som i mange år havde haft kendskab til midlernes herkomst.

Kjeldgaards konklusion på ungdomsoprørets indflydelse på DSU, under Hans Carl Niensens ledelse, er at et radikaliseret DSU præsterede at "ruske" op i et ideologisk hensygnende Socialdemokrati. Hvor stor indflydelse DSU reelt havde, og hvor meget der kunne tilskrives andre faktorer, er svært at sige. Eksempelvis fylder Frit Forums rolle ikke meget i fortællingen. Men i en historieskrivning, hvor der primært har fokuseret på yderfløjene i ungdomsoprøret, er det forfriskende at læse et indlæg om ungdomsoprørets indtog i den gamle venstrefløj. Den interne kamp om, hvorvidt DSU blot

skulle formidle moderpartiets politiske kurs eller være en kritisk ungdomsorganisation, der selv banede vejen for fornyelse, er derfor central i fortællingen.

På trods af mangler, enkelte tvivlsomme tolkninger og et lidt sparsomt antal sider, leverer Kjeldgaard med sine tre fortællinger en række interessante tolkninger af årtiets turbulente omvæltninger i den socialdemokratiske bevægelse. Særligt de interne personnetværk og kampene mellem de politiske fløje og den følgende venstredrejning er af organisationshistorisk værdi. Det er dog ærgerligt, at bogen til tider er noget springende og inkonsekvent i sit fokus – lige netop som der dukker nogle interessante detaljer frem, springes der videre til et nyt emne og år. Alligevel leveres der vigtig supplerende indsigt i DSU, IUSY og tidens socialdemokratiske politikere – også selvom disse emner ofte tager over på bekostning af den egentlige røde tråd i bogen: Ungdomsoprøret og DSU. Bogen kan dog også blot læses som en spændende, delvis selvbiografisk, fortælling om udviklingen i den socialdemokratiske bevægelse i et turbulent årti.

Chris H. Larsen

Marx redivivus eller Hver tid sin Marx?

Andreas Beck Holm: Karl Marx – serien Samfundstænkere – Roskilde Universitetsforlag/Forlaget Samfundslitteratur, Frederiksberg 2005, 95 s., ISBN 87-7867-232-5, 118.- kr.

Man har kunnet iagttage en fortsat eller måske genopstået interesse i Europa og vist også over det meste af verden i

studier om Marx og marxisme(r). Til trods for påstanden om, at de marxiske overvejelser, tanker, teorier er umoderne, så er denne teori med sit forklaringspotentiale og sin kritiske formåen fortsat en del af dagsordenen, når det gælder om at analysere og kritisere nutidens modsætninger. Nødvendigheden af en kritik af kapitalismen er ikke blevet mindre aktuell i de seneste 15 år.

Det har også på dansk medført udgivelse af flere analyser og relevante fremstillinger. Birger Linde har udgivet første bind af *De store kriser 1: Kriseteori og kriser i 1800-tallet – inspirationen fra Marx* (2004). Hans Aage har i serien *Økonomiens konger* produceret en indføring i *Karl Marx. Den proletariske klasses teoretiker* (2004), hvor han ganske vist – og meget subjektivt – frakender Marx enhver betydning for økonomisk teoridannelse for til gengæld at fremhæve “ungdomsskrifternes” betydning. I 2005 er udkommet en anden kort fremstilling af Marx’ teoretiske formåen. Man kunne formode, at Marx dermed har fået tildelt en plads i de harmløse klassikeres række. Som allerede antydnet er udgivelserne dog ret forskellige, selv om de alle har baggrund i universitetsverdenen.

Andreas Beck Holms korte bog er en virkelig god indføring i Marx’ teori, marxismen om man vil, om end Beck Holm næppe vil understøtte den antagelse, at der i dag findes en enkelt klart afgrænset samfundsteori, der kan betegnes som “marxismen”.

Der findes også på dansk adskillige tidligere indføringer i marxismen, som den var kendt på det tidspunkt, da de udkom: P. Knudsens “Socialismen” fra 1885, Domela Nieuwenhuis’ fra

1888, fra de senere år en af Ernest Mandel og en af Gelius Lund, der på forskellig vis søgte at fremhæve kernepunkter i den emancipatoriske teori. Det er klart, at de tidligste af de nævnte ikke kunne kende det omfattende værk af Marx og Engels, der udgør grundlaget for marxismen: mange værker var ukendte dengang, forelå i bedste fald som for længst udsolgte skrifter eller måske kun som utilgængelige manuskripter. Det har betydning ikke kun for den samtidige vurdering af marxismen, men også for senere tiders vurdering af den udvikling, marxismen fik. “Skurken” i dette spil er oftest Friedrich Engels, som hævdes at have fordrejet, misforstået, eller slet ikke forstået Marx osv. og for at gøre teorien til en verdensanskuelse.

Det forekommer, som om denne antagelse ikke er Beck Holm helt fjern, men den er ikke afgørende for hans indføring, Engels nævnes kun ganske få steder. Men da der gøres en del ud af historieteorien, og Marx kritiseres for at have fremstillet den for ensidigt, for at være koncentreret om en simpel afhængighed mellem basis og overbygning ville det have været en fordel at have inddraget Engels’ korrespondance fra 1890erne, hvor han i sine diskussioner med yngre akademikere netop forsøger at forklare, at historieteorien har andre dimensioner end den forenkledte opfattelse. Engels fastholder, at det “i sidste instans” er denne modsætning, der er afgørende, men netop kun i sidste instans. Der er flere forhold, der i et dialektisk samspil er afgørende for udviklingens tendens.

Denne mangel hos Beck Holm er imidlertid ikke afgørende.

Hans udgangspunkt er, at man må læse Marx ud fra samtidens teoretiske stade for at kunne forstå hans originalitet og hans fortsatte aktualitet. I det videre forløb fremstilles sammenhængen mellem økonomi, filosofi og politisk praksis hos Marx som et afgørende brud med den samtidige filosofi. Og samtidig som grundlag for den polemik mod, misforståelser og tolkning af Marx som i de sidste 150 år har haft en væsentlig betydning for den samfundsteoretiske tænkning. Marx kan ikke udlægges apolitisk eller uhistorisk. Eller som Beck Holm sammenfatter undervejs: “Det er forståelsen af, at samfundstænkningen nødvendigvis må tage sit udgangspunkt i en bestemt historisk situation og i et bestemt politisk projekt, der giver Marx’ forfatterskab dets politiske og teoretiske radikalitet”.

Beck Holm gennemgår kronologisk hovedværkerne i Marx’ forfatterskab og konstaterer, at de meget berømmede “ungdomsskrifter” adskiller sig væsentligt fra de senere, fordi Marx på dette tidspunkt endnu var “radikalt liberal”. Ganske vist dukker begreber som f.eks. “fremmedgørelse” også senere op i forfatterskabet, men nu med et andet indhold. Der er imidlertid en fejltolkning her: Beck Holm ser ensidigt religion som “opium for folket”, nemlig som middel til at holde folket fast i politisk passivitet. Marx så imidlertid også religion som “folkets opium”, dvs. folket tog religion til sig for at kunne udholde den rå virkelighed.

I denne sammenhæng må det kritiseres, at der ikke findes brugbare litteraturhenvisninger; ved spørgsmålet om opium for folket henvises der til et udvalg

af tekster af Marx, "Økonomi og filosofi" (1968) og sidetal. Der citeres på samme måde ved andre henvisninger. Men der findes jo flere udgaver af de samme tekster, f.eks. Kapitalen 1885 og 1887 og 1970-1972. Man må kunne forlange, at der ved en forhåbentlig ny udgave af denne bog bliver givet mere præcise henvisninger til enkelte artikler, f.eks. ved at nævne titlerne, breve med dato osv., så man kan genfinde teksterne i en sammenhæng. Det er af endnu større betydning i fremtiden, efterhånden som den nye Marx-Engels-Gesamtausgabe kommer til at foreligge med f.eks. en korrigeret udgave af "Den tyske ideologi", som endelig skal udkomme i den ufærdige manuskriptform, som forfatterne efterlod den i.

"Den tyske ideologi" fra 1845/46 er væsentlig, fordi denne samling manuskripter (den nye autoriserede tekst foreligger nu delvis i Marx-Engels Jahrbuch 1, 2003) markerer et brud hos Marx. Herefter er han ikke mere en liberal radikal, men udvikler sig i løbet af de næste år til kommunist.

Gennemgangen fortsættes med kritikken af den politiske økonomi, hvor Beck Holm faktisk understreger, at Kapitalen ikke er et økonomisk værk, men en demonstration af den nye viden-skab med analyser og historiske eksempler på udviklingen og således demonstrerer dialektikken mellem politik og teori. Han lægger sig her som i bogen som helhed tæt op af Marx og forklarer således præcist, hvad der er det centrale for Marx.

Det kan imidlertid diskuteres, om det ikke også havde været frugtbart at forklare, hvad de væsentlige indvendinger mod f.eks. "merværdien" er. Man får

hos Beck Holm Marx' overvejelser fremstillet klart, men f.eks. Hans Aage afviser blankt, at Marx' overvejelser i denne sammenhæng har nogen som helst relevans. For ham ligger Marx' betydning som anført i ungdomsskrifterne. Det ville hjælpe læserne, hvis der her blev diskuteret nogle af indvendingerne eller dog henvist til litteratur – en kommenteret videreførende litteraturfortegnelse ville i det hele taget styrke denne indførings brugbarhed. Det er som sagt et spørgsmål, der kan diskuteres, om der direkte i teksten også kan diskuteres nogle af indvendingerne mod Marx. Ernest Mandel gjorde det ikke, han forblev helt Marx-immanent. Det er problematisk, men et ekstra afsnit eller kapitel burde overvejes. Måske kunne det erstatte det 5. kapitel om Marx i dag, hvor Beck Holm under alle omstændigheder kommer ud på tynd is. Det ser ud til, at han ser den nuværende tilstedeværelse af Marx i universitets-sammenhæng som et stort og betydningsfuldt indslag i samfundsdebatten. Det er der intet galt i, men det er langt fra afgørende, og han opfatter tilsyneladende en eklektisk beskæftigelse med Marx' værk hos kristne, økologer, feminister og andre som værende den måde, marxisme fortsat kan have betydning på. Dermed opgiver han enheden mellem politisk teori og politisk praksis og negligerer marxismens karakter af en "altomfattende" teori. (Han står ikke alene med dette synspunkt, gruppen omkring tidsskriftet "Rethinking Marxism" står på samme standpunkt). Marx' værk har teoretisk betydning, mener Beck Holm, men dets politiske relevans er indsnævret. Dette standpunkt synes imidlertid at stå i modsæt-

ning til hans korrekte vurdering, nemlig at kapitalismen lever, så længe den kan ekspandere, og det kan den, indtil hele kloden er inddraget i kredsløbet. Kapitalismens fortsatte position som dominerende økonomisk system er jo netop udgangspunktet for marxismens status som samfundskritisk teori og basis for politisk praksis.

Indføringen er virkelig et godt udgangspunkt for en selvstændig læsning og diskussion med andre for at trænge frem til en egentlig forståelse. Det ville være godt, hvis sproget kunne rettes til; der er nogle uklarheder undervejs, der er unødigt lange sætninger, der forhindrer folk uden en videregående uddannelse i at forstå teksten. Men selv med denne svaghed og de ovenfor nævnte indvendinger er det den for tiden bedste indføring i Marx' værk og dermed også et godt grundlag for at forstå arbejderbevægelsens udvikling.

Gerd Callesen

Kapitalismekritik

Mikael Nyberg: Kapitalen.com – myten om det postindustrielle paradys. Tiderne skifter, 2005. 298 kr. ISBN: 8779731201

Et sted i USA findes en fabrik, som producerer motorcykler for Kawasaki. Fabrikken bygger på japanske ledelsesprincipper: her udgør arbejdere og virksomhed et fælles team, og arbejderne har medansvar for produktionen. For at medarbejderne kontinuerligt kan meddele ledelsen hvordan det går med produktionen, set fra fabrikgulvet, kan de hver især aktivere et lyssignal. Grønt lys betyder at alting går som det skal. Har man brug for hjælp,

trykker man på en knap så lyset skifter til gult. Går det helt galt, kan arbejderen stoppe båndet – så bliver lyset rødt. Når cheferne inspicerer fabrikshallen, bliver grønne lamper imidlertid tolket som et tegn på, at arbejderne ikke anstrenger sig tilstrækkeligt. Så bliver der gradvist hevet folk ud af produktionen, indtil lamperne skifter til gult.

Sådan kan “lean production”, “just-in-time” og andre af 1990’ernes populære, japansk-inspirede management-strategier tage sig ud i praksis. Det er et af de mange eksempler, som Mikael Nyberg præsenterer i “Kapitalen.com”, for at afsløre det som han kalder myten om det postindustrielle paradys. Eksemplet findes i et kapitel med den ironiske titel “Det gode arbejde”. Det er et begreb, som også har været i høj kurs i Danmark. Det hviler på den antagelse, at når industriens arbejdsproces ændres fra gammeldags taylorisme til fleksibel produktion i selvstyrende teams, så bliver det også muligt at afskaffe nedslidningen og skabe jobs med afveksling, mening og medindflydelse.

Nyberg præsenterer en række eksempler på, at det er gået nærmest modsat. Men er disse eksempler ikke bare udtryk for, at enkelte virksomhedsledelser endnu ikke har fattet budskabet: at taylorismens tid er forbi? Nej, svarer Nyberg med henvisning til statistik og sociologiske undersøgelser af stress og nedslidning: “vi lever ikke i nogen postindustriell æra. Vi lever i en tid præget af en forceret kapitalistisk industrialisering. De hårde vilkår for lønarbejderne er ikke en afvigelse fra den gængse udvikling. De *er* selve udviklingen” (s. 232).

Det er samtidig en udvikling

som har bredt sig fra industrien over i servicesektoren. Det er rigtigt, skriver Nyberg, at beskæftigelsen i servicesektoren har været voksende, bl.a. på bekostning af industrien. Det afgørende er imidlertid ikke *hvad* mennesker producerer, men *hvordan* de gør det. Servicesektorens udvidelse er et resultat af den fortsatte industrielle arbejdsdeling, og der er ikke nogen stor forskel på arbejdsvilkårene for de ansatte i de “call centers”, hvortil mange virksomheder har out-sourcet deres servicefunktioner, og de arbejdsvilkår der hersker i den moderne fremstillingsindustri.

Også det såkaldte videnssamfund afviser Nyberg som en myte. I stedet for at vidensarbejde afløser industriarbejdet, er der snarere tale om at også vidensarbejdet industrialiseres gennem anvendelse af computere, internet og anden IT. Dermed skifter også vidensarbejdet status, og bliver i stigende grad til et lønarbejde på linie med så meget andet. Der sættes trumf på argumentet med et citat fra Financial Times: meget af f.eks. skattejuristens arbejde kan erstattes af computersystemer, “men der er stadig behov for mennesker til virkelig komplicerede opgaver, såsom havearbejde og rengøring” (s. 296).

Denne centrale del af Nybergs bog er også den bedste. Ikke fordi han nødvendigvis har ret i et og alt. Men fordi netop begreber som post-industrialisme og videnssamfund efterhånden har fået status af ubetvivlelige sandheder i den aktuelle samfundsdebat. I mange tilfælde erstatter de reel argumentation, som når f.eks. et ønske om at afskaffe kollektive overenskomster, arbejdstidsregler eller lukkelov

frem sættes med den selvfølgeligelige begrundelse, at den slags hører industrisamfundet – og dermed fortiden – til. Brugt på denne måde, forvandler begreberne sig til ideologi. Eller til falsk bevidsthed, som Nyberg udtrykker det, idet han uden blusel rehabiliterer et udtryk, som ellers længe har været henvist til samfundsdebattens fjerneste skammekrog. Der er ikke plads til de finere nuancer i Nybergs fremstilling. Men alt i alt præsterer han en kritik af myten om post-industrialismen, som rummer væsentlige pointer.

Desværre er bogen som helhed mindre vellykket. Faktisk er den på afgørende punkter så problematisk, at det nok desværre vil overskygge de positive bidrag.

Bogens første hovedproblem har at gøre med metoden. Inden vi når frem til de centrale afsnit om det aktuelle, kapitalistiske arbejde, skal vi igennem to lange afsnit som skal placere denne diskussion i en bredere kontekst. Nybergs hovedærinde synes at være, at fremstille hovedlinierne i efterkrigstidens historie i USA og Vesteuropa som resultatet af en bevidst strategi, udtænkt af en snæver kreds af borgerlige ideologer og magthavere. Det gælder såvel opbygningen af velfærdsstater i almindelighed og den svenske model i særdeleshed, som det gælder det som han ser som velfærdsstatens afvikling under de seneste tiårs liberaliseringer og afvikling. Det første var et resultat af kapitalens ønske om at sikre efterspørgslen og dæmpe klassekampen gennem social ingeniørkunst og keynesiansk stimulering af økonomien. Det andet er udtryk for, at kapitalen under indtryk af arbejderklassens svaghed opgiver klassekompromiset til fordel for en

mere offensiv strategi. Samtidig kæder Nyberg udviklingen sammen med en mental ændring på globalt plan, hvor den optimistiske og rationelt funderede sociale ingeniør kasseres til fordel for pessimisme, elitisme, økologi og alskens irrationalisme.

Metoden i Nybergs fremstilling er den kalejdoskopiske: der krydsklippes i rask fart og uden smålige hensyn til tid og sted mellem udsagn fra en lang række forskellige økonomiske og politiske aktører. Her ud af tegner der sig dog et billede af en række centre, heriblandt Aspen-instituttet, Den Trilaterale Kommission og European Round Tables of Industrialists. Det er fra disse centre, at de signaler er udgået som har styret den vestlige samfundsudvikling – ikke bare i borgerlige kredse, men helt ind i de socialdemokratiske parti- og fagforeningsledelser, ja sågar i store dele af den europæiske venstrefløj.

Men selv om det kan være nok så tankevækkende, så er det altså ikke i sig selv et bevis på årsag og virkning, at en tænketank i land A en gang har sagt noget, som senere formuleres på tilsvarende vis af en politiker i land B. Forfatteren bringer citat på citat som dokumentation for de nævnte aktørers holdninger og hensigter. Men når det gælder analysen af de økonomiske magtstrukturer, aktørernes forskellige materielle interesser og grænserne for deres råderum, så begrænses den hos Nyberg til postulater. Hans

argumentation er derfor kun overbevisende, hvis man mener historien i realiteten er styret af store mænds magtfulde ideer.

En konsekvens af den kalejdoskopiske metode er også, at forskellige aktører fremstår som klatter i samme grød. Det gælder ikke blot den borgerlige lejr, hvor forskelle i interesser og holdninger mellem f.eks. liberale og konservative udviskes, men som sagt også forskelle mellem borgerlige, socialdemokrater og andre venstreorienterede. Stort set alt hvad der er sket siden 1945 fremstår som resultat af den samme borgerlige ideologi. Ganske vist skriver Nyberg indledningsvis, at "ikke alt hvad der blev opbygget under velfærdsstaten var bedrageri. Kompromiset om velfærdsstaten omfattede virkelige indrømmelser til arbejderklassen og den brede befolkning" (s. 44). På de følgende 400 sider skal man imidlertid lede med lup, for at finde eksempler på sådanne indrømmelser til arbejderklassen. Faktisk er arbejderklassen nærmest fraværende som historisk subjekt. Den træder dog ind på scenen for en stund i 1970'erne, som tilsyneladende var den militante arbejderbevægelses guldalder. Forfatteren advarer dog mod at overvurdere effekten af de resultater, som den gang blev opnået: "I virkeligheden adskilte statsreformismen og de ny korporative konstruktioner, som det svenske socialdemokrati afprøvede, sig ikke radikalt fra de tankegange,

der samtidig blev udviklet inden for Den Trilaterale Kommission og i andre dele af det vestlige borgerskab. Medbestemmelsen viste sig snart som en fordel for virksomhederne i den lokale beslutningsproces" (s. 130). Helt i tråd med den generelle fremstilling er der ikke noget, der er så godt, at det ikke er skidt for noget.

Ved indgangen til bogens sidste hovedafsnit, håber den tålmodige læser på udfrielse: nu må forfatteren vel præsentere os for sine egne visioner for et alternativ, og for sine bud på hvad der skal til for at mobilisere en bevægelse for forandring? Men man skuffes. Denne del er hovedsageligt en hudfletning af det som Nyberg kalder "eurovenstrefløj". Hermed mener Nyberg tilsyneladende enhver venstreorienteret bevægelse, som ser en mulighed for at arbejde politisk indenfor rammerne af EU. Netop det spørgsmål kunne såmænd nok fortjene en seriøs diskussion. Den udebliver imidlertid hos Nyberg, som foretrækker at afvise "eurovenstre" over en bred kam, som udtryk for ren og skær obskurantisme og new-age tænkning.

Mens kritikken af stort set enhver politisk retning er massiv, afstår Nyberg til det sidste fra selv at give et bud på en socialistisk politik for det 21. århundrede.

Lars K. Christensen